

**RICHARD BACH'IN
“MARTI JONATHAN LIVINGSTON”
ADLI ANLATISININ TÜRKÇE
ÇEVİRİLERİNİN EŞDEĞERLİK
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
ÜZERİNE BİR DENEME¹**

Sezgin Demir-Şener Demirel

Özet

Uluslararası iletişim ve etkileşimin son derece yoğun olduğu günümüzde, çeviri bilim birçok alanda olduğu gibi yazın alanında da yararlanması zorunlu bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda yapılan kuramsal çalışmalarda yoğun olarak görülen sorunlardan biri de kaynak metin ile erek metin arasında ‘eşdeğerlik’ olarak adlandırılan karşılıklı bağıntıdır. Bu bağıntı ister kaynak dilden hareketle yapılan çevirilerde olsun, isterse de erek dili de dikkate alan çevirilerde olsun gerçekleştirilen etkinliklere yön verir; çevirmen ve metin üzerinde etkili olur. Bu çalışmada ise Richard Bach’ın çocuk yazınında önemli bir yere sahip olan “Marti Jonathan Livingston”² adlı İngilizce anlatısı ile Türkçe çevirileri eşdeğerlik bağlamında değerlendirilmiştir. Kaynak metinden alınan örnek bir kesit ile Türkçe karşılıkları birlikte değerlendirilmiş; metni esas alan yapısal bir çözümleme amaçlanmıştır. Kaynak metin ile erek metinler arasında gerçekleşen dil bilgisel eşdeğerlik kadar; metinlerin anlamsal eşdeğerliği de dikkate alınmıştır. Yapılan inceleme deneysel boyutta bir çalışmayı yansıtmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çeviri bilim, eşdeğerlik, anlatı, Richard Bach, Martı, kaynak dil, erek dil

-
- 1 Bu makale Doç. Dr. Şener DEMİREL tarafından okutulan “TEB 611 Türkçe Öğretiminde Çocuk Edebiyatı Ürünleri” adlı Doktora dersi kapsamında hazırlanmıştır.
 - 2 Bu çalışmada incelenen metnin orijinal adı şudur: “Jonathan Livingston Seagull”.

**AN ESSAY ON TURKISH TRANSLATION
OF RICHARD BACH’S NARRATIVE CALLED
“JONATHAN LIVINGSTON SEAGULL”
WITH REGARD TO EQUIVALENCY**

Abstract

Today, in which international communication and interaction are extremely intense, science of translation appears as an essential principle to be benefited in the field of literature as in many areas. One of problems seen frequently in theoretical studies in this area is equivalence called as mutual relation between source text and target text. This correlation, whether in source or target text-based translatio, directs the study and influences the text and translator. In this study, Richard Bach's narration with the name of “Jonathan Livingston Seagull” and Turkish translations have been evaluated in the context of equivalence. A sample section taken from source text has been evaluated together with the Turkish equivalents; a structural analysis based on text has been aimed. Both the grammatical equivalence occur between source text and target text, and semantical equivalence of texts have been taken into consideration. This examination reflects an empirical study.

Key words: *The science of translation, equivalence, narration, Richard Bach, Jonathan Livingston Seagull, source language, target language*

1. Çeviri Bilim

Günümüzde iletişim olanaklarının uluslararası boyutta oldukça fazla gelişmesi ve hızlanması çeviri etkinliğini her geçen gün daha önemli bir düzeye getirmektedir.³ Çeviri belirli bir dil ortamında üretilmiş bir metnin ya aynı dil ortamında yeniden yorumlanıp üretilmesi ya da kaynak dilden başka bir dil ortamına aktarılıp erek dil ortamında yeniden üretilmesi, yapılandırılması ve anlamlandırılması sürecidir. Ancak yıllarca bu çok boyutlu dilsel etkinlik hep ikinci planda tutulmuş, önemsiz görülmüş ve bunun doğal sonucu olarak da herkesin hakkında çok şey söylediği, ama çok az şey bildiği bir çalışma alanına dönüşmüştür. Bunda gerek dil bilimin gerekse filolojinin bu çalışma alanına kendi bünyesinde çok fazla yer vermemesinin etkisi vardır. İnsanlık ise bir yandan teke indirgeyerek, sonsuza çıkararak ilerlerken; bir yandan da bu ilerlemenin bir felakete sonuçlanmaması için, bir özdeşlik aracına gereksinim duymuştur. Bu bağlamda insan dilinin temel işlevi olan iletişim gereksinimi çeviri etkinliğinin ortaya çıkmasına neden olmuş, diller çeşitlendikçe çeviri de bir zorunluluk haline gelmiştir (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 299).

1940'lı yıllardan itibaren özellikle dil bilimcilerin çeviride kuramsal çalışmalar gerçekleştirmesi, çeviri etkinliğinin belirli bir bilimsel temele oturtulmasını sağlamıştır. Bu noktada ismi anılması gereken ilk kişi genel, tümü kapsayıcı, evrensel yaklaşımlara son derece bağlı olana Roman Jakobson'dur. İşlevsel dil bilimin önde gelen kuramcılarında olan Rus bilgin 1959 yılında yayımladığı "On linguistic aspect of translation" adlı yazısında her türlü dilsel etkinliği bir tür 'çeviri' olarak değerlendirmiş ve üç tür çeviri işlemi belirlemiştir. Bunlar dilsel göstergelerin aynı dil içerisinde tekrar yorumlandığı **diliçi çeviri**; dilsel göstergelerin başka bir dil içerisinde yorumlandığı, bir anlamda yeniden üretildiği **dillerarası çeviri** ve dilsel göstergelerin dil dışı gösterge dizgeleri içerisinde yeniden yorumlandığı **göstergelerarası çeviri** olarak sıralanabilir (Rifat, 2005: 104).

Çeviri bilim "*çeviri etkinliğinde kalkış dili ve varış dili arasında ortaya çıkan sorunları saptamaya ve bunlara çözüm getirmeye çalışan, ya da doğrudan doğruya çeviri metinlerin gözlemlenebilir özelliklerini betimleyen, değerlendiren, sınıflandıran, dizgeleştiren, çeviri sürecinin bilişsel (kognitif) boyutunu araştıran, çevirilerin toplumsal ve kültürel boyutunu araştıran*" bilim dalı olarak tanımlanabilir (Rifat, 2005: 103).

Çeviri ile ilgili diğer önemli nokta zaman zaman duymamıza rağmen, yöntem ve teknikleri hakkında çok az şey bilinen çeviri eleştirisidir. Bu alandaki çalışmaları ile kuramsal temeli oluşturan isimlerin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çeviri eleştirisinin üretilmiş metni hem kaynak dil hem de çeviri dili yazını açısından, gerek dil, gerekse yazın geleneğinin yerleşik kurallarından ayrılma

³ Bu makalede bazı terim ve kavramların imlâsında TDK Yazım Kılavuzu, 2005 esas alınmıştır.

bakımından incelemesi gerektiğini söyleyen ilk kişi A. Popoviç'tir. Göktürk, A. Popoviç'ten aktararak çeviri eleştirisinin yazın yapıtına yaklaşımını şu şekilde sıralar:

1. *“Okur bakış açısından çevirinin değerlendirilmesi.*
2. *Çevirinin özgünüyle, özgün metindeki düşünsel estetik değerlerin çeviride gerçekleşip gerçekleşmediği açısından karşılaştırılması.*
3. *Çevirinin, alıcı dil yazını bağlamındaki düşünsel estetik yerinin saptanması”* (A. Popoviç 1976'dan Akt. Göktürk, 2002: 82-83).

W. Wilss çeviri eleştirisini metnin işlevi, kuruluşu ve o metnin alımlanmasının incelenmesi olarak görür ve çeviri eleştirisine nesnellik açısından yaklaşır şu tespitlerde bulunur:

1. *“Genel dil düzeyinde, yerleşik kurallar ile bu kurallardan sapma arasındaki ilişki.*
2. *Bağımsız dil kullanımı düzeyinde yerleşik kurallar ile bu kurallardan sapma arasındaki ilişki.*
3. *Toplumsal uzlaşımlarla saptanmış belli durumlara özgü dil kullanım örnekleri ile bu örneklerden sapma arasındaki ilişki.*
4. *Çevirinin ‘ karmaşık değişkeler arasından bir seçme süreci’ olarak işlediği bireysel söz kullanımı düzeyinde, kural ile sapma arasındaki ilişki”* (W. Wilss 1977'den Akt. Göktürk, 2002: 83-84).

Wilss gibi her türlü çevirinin eleştirisinde kullanılacak nesnel ölçütlerin peşinde olan bir diğer araştırmacı Katharina Reiss'tir. Onun sözünü ettiği nesnellik ise ulaşılabilecek değer yargılarını somut kanıtlara dayandırmak anlamına gelir. Reiss, doğrudan amaç dile yönelen bir eleştiri anlayışını benimser (Reiss 1971'den Akt. Göktürk, 2002: 85).

Kısacası çeviri etkinliği bize bilmediğimiz başka dünyaların kapılarını açar, yaşamımız boyunca belki de hiç tanıyamayacağımız insanların duygularına, yaşayışlarına ortak olmamızı sağlar (Aksan, 2006: 123). Bu nedenle bilimsel bir ciddiyet ve sanatsal bir zevk ile bu etkinliğin gerçekleştirilmesi gerek yazımsal gerekse de düşünsel çevrenimize yön veren, zenginleştiren yeniden üretilmiş yapıtların ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

2. Çeviri Bilimde Yöntemler

Çeviri etkinliği bir anlamda biçimlerin dönüşüm işlemidir. Bu bağlamda kaynak metin ile erek metin arasında anlamsal bir eşdeğerliliğin korunması gerekir ki bu çeviri etkinliğinin güvencesidir. Gerek aynı dil içerisinde daha önceki bir sözcenin

yeniden düzenlenişi, gerekse de iki farklı dil arasında gerçekleşen metinler ve diller arasındaki bir çift bağıntılar kuralı girişimi bir dilden öbürüne yeniden üretim sürecidir (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 300). Bu üretim süreci içerisinde anlamsal özün tam olarak çeviri etkinliği ile yeniden üretilmesi eşdeğerlik kavramı kapsamında değerlendirilmektedir.

Bir çeviri metni eşdeğerlik açısından değerlendirilirken temel ölçüt, çeviriye esas olan yapıtın erek dilde de içerik olarak korunması ve sanatsal etkisini erek kültür içerisinde de gerçekleştirmesidir. *“Bir başka deyişle, kaynak ve erek metninin eşdeğer olabilmeleri için kaynak metnin ‘değişmez içeriği’, yani kaynak metnin taşıdığı anlam, erek metnin okuruna tam olarak iletilmelidir. Bu yapılırken anlatımsal, biçimsel, biçimsel ve etki bakımından özellikler de erek metinde korunmalıdır”* (Çavuş, 2005: 72). Bu nedenle sözcüğü sözcüğüne çeviri yazımsal ürünlerin, özellikle de çocuk yazını ürünlerinin, erek kültüre aktarılmasında bir ölçüt olarak kullanılmamalıdır.

Çeviri etkinliğinde alımlamayı gerçekleştirecek hedef kitle dikkate alınmalıdır. *“Bir sözcüğün ya da iletinin çağrıştırdığı anlam ise, çevirmenin yalnız iki-dilli sözlüklere değil, metin dışı bilgi alanlarına da yönelmesini zorunlu kılar. Bu bakımdan, sözcüğü sözcüğüne denilen türden bir çeviri olanaksız görünmektedir”* (Göktürk, 1978: 60). İyi bir çeviri, sözcüğü sözcüğüne bağlı kalınarak yapılan bir çeviri etkinliği değil, aksine metni başka değerler dizgelerine aktarırken, o metnin anlamını olanaklar ölçüsünde yeniden uyarlamaya, yorumlamaya çalışandır (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 304). Çevirmen, her ne kadar kaynak metne bağlı görünse de aslında yeniden yazan, yaratan kişi, çevirinin içindeki ötekileşmiş ‘ses’tir (Bulut, 2006: 311).

Çeviri etkinliği aynı zamanda kültürler arası bir iletişim, bir tür kültürel transfer işidir: *“Çevirmek ‘erek-dil’e yani ‘varış dili’ne ulaşacak olan kültürel ayrımı da ortaya koymaktır. Dildeki ayrıma zaman ve uzamdaki ayrım da eklenir. Bir çevirinin kendi başına doğruluğu ve sadakati sözkonusu değildir: Çeviri, çevresiyle birlikte ele alınan çevrilecek metin ile bu çevirinin hedeflendiği toplumun düşünüyapısıyla dile getirilen gereksinimler arasında kurulan ilişkiye bağlıdır”* (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 305). Bu nedenle iyi bir çevirmen aynı zamanda kaynak dil ile erek dili çevreleyen kültürel, geleneksel özellikleri de yakından tanımalıdır.

Bir dil dizgesi sadece ölçünlü dilden oluşmaz. Ölçünlü dilin yanı sıra çeşitli jargonlar, eski biçimler, argo söz varlığı gibi alt kodlar da doğal dillerin yapısı içerisinde yer alır. Buradan hareketle çeviri etkinliğini, dildeki yapısal sorumluluğu üzerine almak ve dili oluşturan alt-kodlar arasındaki gerekli geçişi sağlamak olarak tanımlanabilir (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 311).

Çeviri etkinliği belirli bir noktada çevirmenin özgürlüğünü sınırlayan bir çift zorunluluk doğrultusunda gerçekleşir. Bunlardan birincisi iki dil ve yazar ile çevirmenin iki söylemi arasında birtakım bağıntılar kurmaktır. Ancak burada

birbirine hiç benzemeyen iki dil söz konusu olduğu için, bu zorunlu bağıntılar sesbilimsel, sözcükbilimsel ve sözdizimsel birimler düzeyinde kurmaktan çok, tümce üstü düzeyde kurmaya çalışmaktır. Bu bağıntıların yanı sıra çevirmen kaynak metin ile toplumsal-dilsel bağlamlar arasında uygunluk ve karşıtlık bağıntıları da kurmaya çalışmalıdır (Yücel, 2006: 281).

Diğer bilim dallarında olduğu gibi disiplinler arası etkileşim çeviri bilimin de kendi kuramsal yaklaşımlarının oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle gösterge bilim, çeviri etkinliklerinde kullanılacak yöntemleri şekillendirmiştir. Gösterge bilime göre çeviri düşünsel boyutta gerçekleşen programlı bir etkinlik, zihinsel bir dönüştürümün amaçlandığı işlemler bütünüdür. Ancak bu dönüşüm işleminin ideal bir şekilde gerçekleşmesi yorumlama ya da çözümleme ve yeniden üretim süreçlerinin tam olarak yaşanmasına bağlıdır. **Yorumlama** aşamasında çevirmen anlam üretiminin süreçlerini araştıran gösterge bilimin bu konuda geliştirdiği kuramsal modeli kullanabilir. Çeviri etkinliğinin ikinci aşaması olan **yeniden üretimde** ise yorumlanan kalkış metninin erek dilde yeniden oluşturulması söz konusudur (Rifat, 2009: 108-109).

Yazınsal ürünlerin çevirisi zorluklarla dolu bir çalışma alanıdır. “*Edebiyat çevirmeni kaynak dildeki yaşama biçimlerini, hedef dile aktarabilmek için, anlayabilmelidir. Yaşama biçimleri derken, insan yaşayışının temel nitelikteki ve her kültürde rastlanan biçimlerini ve bunlara ek olarak insanlar arasında kullanılagelen âdetler, gelenekler, kurumlar, kurallar, törenler, ritüeller vs’yi kastediyorum*” (Birchoff, 2002: 249). Yazınsal türdeki metinlerin çevirisinde, çevirmenin gündelik dilin iletişim düzeneklerini iyice tanınması yetmez. Kaynak dildeki metnin içerdiği özgün yaratıcılık anlarını, mevcut bütün yenilikleri ve yabancılıkları da kavramasını sağlayacak yorum bilgisine kuramsal açıdan sahip olması gerekir (Göktürk, 2002: 19).

Yazın çevirisinde çevirmene düşen önemli bir görev de hem özgün yapıtı farklı bir dile aktarmak, hem de o farklı dilde bir yazınsal metin olarak benimsetmektir (Göktürk, 2002: 47). Çünkü kaynak dil ve kültürde yazınsal bir metin olan yapıtı erek dil ve kültürde okurla tanıştıracak aracı ses, çevirmendir.

Göktürk her yazın çevirisinin izleyeceği evreleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. “*Metinde sunulan dünyanın çevirmen-okur kafasında somutlanarak bir tasarıma dönüştürülmesidir.*”
2. *Alışılmış olmayan anlamda kullanımların, çeviri dilinde eşdeğer ögelere yüklenebilmesi.*
3. *Metin dışı (İng. context) ile metin içi bağlamın (İng. cotext) içerdiği bilgilerin toplanarak, bu bilgilerin, yorumlanması sorun olan noktalara yöneltilmesi.*

4. *Bütün bu süreçlerde kafada oluşan tasarımın, çeviri dilinde karşılığının araştırılması.*
5. *Özgün metnin hem oluşmaktaki çeviri, hem de çevirmenin kafasındaki çoğul düzeyli tasarım ile yanyana getirilerek örtüştürülmesi” (Göktürk, 2002: 53).*

Çeviri eleştirisinde yöntemsel olarak önemli olan ise doğrudan doğruya yapılacak olan yanlış-doğru çözümlenmeleri değildir. Bunun yerine kaynak dil ile amaç dil, özgün metin ile çeviri metni arasında yapılacak ayrımsal karşılaştırmalarla benzer türden yanlışların nedenleri, işlenme olasılıklarını belirlemektir. Akşit Göktürk, W. Koller’den yaptığı aktarımla çeviri eleştirisinin peşine düşmesi gereken soruları şu şekilde sıralamaktadır:

1. *“Metnin dilsel işlevi nedir?”*
2. *Metnin içeriksel özellikleri nelerdir?*
3. *Metnin dilsel biçimsel özellikleri nelerdir?*
4. *Metnin biçimsel estetik özellikleri nelerdir?*
5. *Metindeki dil kullanımının alıcıya yönelik özellikleri nelerdir?” (W. Koller 1979’dan Akt. Göktürk, 2002: 88 – 90).*

Yunanca hedef, amaç, gaye ve kasıt anlamlarına gelen skopos sözcüğü 1970’li yıllarda Alman Hans J. Vermeer tarafından geliştirilen çeviri kuramının temel yapı taşı oluşturur. Çevirmenin metne yüklediği amaca o metnin skoposu denir. Alıcı tarafından çıkarsanan metnin amacı ise metnin işlevini karşılamaktadır. Skopos, çevirmen tarafından çeviri etkinliğinde amaçlanır. İşlev ise metnin çeşitli özelliklerinden, toplumsal-durumsal yerleşiminden elde edilir ve böylelikle alıcı tarafından ilgili metne uygulanır. Alıcının metne yüklediği işlev, çevirmen tarafından tasarlanan skopos ile uygunluk gösterebilir veya göstermeyebilir (Vermeer, 2008: 5). Skopos kuramı her eylemin bir kalkış notası bulunması, amaç odaklı olması, çeşitli olasılıklar içerisinde geçerli bir seçime yönelmesi, bir eyleyenin en iyi nedenlerin toplamından oluşan bir amaca ulaşmaya çalışması, çeviri etkinliğinin amaç odaklı devam ettirilen bir eylem olması, metnin skoposunun izin verdiği ölçütlerde kaynak metnin dikkate alınması, metnin skoposunun izlenecek stratejiyi belirlemesi savlarının geçerliliği üzerine kuruludur.

Skopos kuramı da çeviri etkinliğinin yeniden yorumlama ve yeniden üretim aşamalarına bağlı kalır: “(...) *Bir çevirinin, erek-metin için tasarlanan amaç önemszenmeksizin, ipso facto – durum gereği, kaynak-metin yüzeysel yapısının ‘sadık’ bir yeniden yazımı olması gerekmez, ancak erek-kültür koşulları altında belli bir amaca elden geldiğince hizmet etmesi gerekir*” (Vermeer, 2008: 28). Ancak yeniden yorumlama ve yeniden üretim aşamalarını da metnin amacına yönelik bir anlayışla geliştirir.

Eşdeğerlilik kavramı kısaca kaynak metnin kendi üretildiği dilin okurları üzerinde uyandırdığı anlam dünyasının, etkinin aynısını çeviri metninin de erek dil okurları üzerinde gerçekleştirebilmesidir. Eşdeğerlilik kavramının ele alınışında ise bazen biçim, bazen de içerik bakımından bir uyuşmanın önemli olduğu vurgulanmıştır (Göktürk, 2002: 58). Bu tartışma ve önem sırası çeviri etkinliklerinde yöntemsel açıdan çevirmenleri etkilemiş, onlara yön vermiştir.

Göktürk, Koller'den aktararak beş tür eşdeğerlilik sıralamıştır:

1. *“Düzanlamsal eşdeğerlilik.*
2. *Yananlamsal eşdeğerlilik.*
3. *Metin türü gelenekleriyle ilgili eşdeğerlilik.*
4. *Dil-kullanımsal eşdeğerlilik.*
5. *Biçimsel eşdeğerlilik”* (W. Koller 1979'dan Akt. Göktürk, 2002: 60).

Bir çeviri etkinliği bu beş boyut açısından eşdeğerlilik özelliği yansıtacağı gibi, bir çeviri eleştirisi de çeviri metninin bu özellikleri sağlıklı bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirmediğine göre değerlendirilebilir. Ancak kaynak dil ile erek dil arasında gerek sesbiçimsel, gerek sözcükbiçimsel açıdan tam anlamıyla bir eşdeğerlilik sağlanamayacağı gerçeği de her çeviri etkinliğinde ortaya çıkmaktadır. *“Bir yandan, erek dilde eşdeğerleri olmadığı, bir yandan da farklı şeyler anımsattığı için bazı sözcükler çevrilemez. Çevrilemeyen bir sözcük, erek dilde bir sözcük öbeğiyle verilebilir”* (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 300). Bir dilsel birim anlam yönünden gerçekleşmesini dilin diğer göstergeleri ile olan ilişkilerine göre kazandığı için bu noktada bir değer sorunu ortaya çıkar ve çeviri etkinliğini zorlaştırır. Bu nedenle çeviri bir anlamda, bir birinden farklı olan değerler sistemini bir birine uyumlu şekle dönüştürme sürecidir.

Çeviri aynı zamanda bir anlam bilim kuramıdır: *“Çeviride çeşitli anlam olgularını gözlemlemek gerekir. Gerçekten de, bir metni çevirmek için, kaynak dil ile erek dil arasındaki anlamsal eşdeğerlilikleri bulmak söz konusudur. Bu eşdeğerlilikler hem düzanlam hem de yananlamlar düzlemlerinde olabilir”* (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 314). Anlam bilimin yanı sıra çeviri edimi gerçekleştirilirken metnin yapısal ve içeriksel özelliklerini belirlemek için metin dil bilimsel öge ve bulgulardan da yararlanır (Şenöz, 2005: 69).

Çocuk yazınına yönelik yapılacak çevirilerde dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da *‘çocuğa görelilik’* ilkesidir. *“Çünkü çocuğun içinde bulunduğu duygusal, bilişsel ve sosyal gibi çeşitli gelişim özellikleri, ona sunulacak her türlü edebi ürünlerin çok dikkatli bir kontrol sürecinden ya da bir otokontrolden geçmesini zorunlu kılmaktadır”* (Demirel, 2009: 54). Bu nedenle yapılacak çeviri etkinliğinin

her aşamasında bu ilke dikkate alınmalı, gereklilikleri yerine getirilmelidir. “Çevirmenin tüm çabası, yabancı dilde yazılmış bir metnin sözünü ettiği, çoğun ya tümünden ya da bir ölçüde değişik bir kültüre özgü olan ve içine girilmesi zor şeylerin düşününü okura verebilmekte yatar” (Cömert, 1978: 20). Bu görev söz konusu çocuk yazını olunca daha dikkatli gerçekleştirilmeli ve çocuğun gelişim özellikleri de dikkate alınmalıdır. Çünkü ana dili eğitiminde kullanılan yazınsal metinlerle çocuk belirli bir yaşam tecrübesi kazanır ve bu yolla hayal dünyası zenginleşir. Bu nedenle çocuklara yönelik metinler üzerinde çalışan çevirmenlerin belirli bir oranda da olsa çocuk yazını ve çocuk pedagojisi hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.

3. Çeviri Etkinliğinde Karşılaşılan Sorunlar

Çeviri çok boyutlu, birçok disiplinle ilişkili, hem bilimsel hem sanatsal temelleri olan bir süreçtir. Çevirmen böyle bir süreç içinde bu zorlu etkinliği gerçekleştirirken birtakım sorunlarla, uygulama zorlukları ile karşılaşmaktadır.

Dil dışı gerçeklik hep aynı kalırken, her dilin dış dünya gerçekliğini farklı şekilde algılaması çeviride temel sorunlardan biri olarak tanımlanabilir (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 299). Her dil nesnel dünya ile uygunluk gösterir; ancak her dilin bu nesnellığı yorumlayışı, anlamlandırması farklılıklar gösterir. Bu durum ise kaynak dil ile erek dil arasında nesnel dünyanın anlamlandırılması bakımından çevirmenin sorun yaşamasına neden olur.

Bir diğer sorun ise her metin erek dilde yeniden üretilir ya da üretilmez savları üzerinde gelişen çevrilebilirlik tartışmasıdır. Ancak toplumsal uygulamalar doğrulamıştır ki çevrilemez diye nitelenen birçok yazınsal metin çevrilmiştir (Kıran – Eziler Kıran, 2002: 304).

Yazınsal türdeki metinlerin çevirisinde ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri de yan anlamları erek dile aktarırken anlam bilim açısından bir eşdeğerlilik sağlanıp sağlanamayacağıdır. “Böyle bir durumda, en iyi çevirmen bile bir yandan kaynak-metin yüzeysel yapısına bağlı kalarak ‘sadık’, aynı zamanda ‘işlevsel’ bir çeviri üretemeyebilir. Bir uç durumda ise, kaynak-metni çevirmek yerine erek-kültür uzlaşımları altında kısmen ya da tamamen yeni bir metin ‘tasarımlemek’ yeğlenebilir” (Vermeer, 2008: 29). Bu tasarım kaynak dile bağlı, sanatsal değeri olan bir yeniden üretimdir. “Bir edebiyat eseri asıl değerini üslubundan aldığına göre, her şeyden önce çevirmenin bir sanatçı titizliği ile yazarın üslubuna yaklaşması gerekir” (Yetkin, 1978: 44). Aksi halde, çeviri kaynak metnin ortaya koyduğu sanatsal etkiyi erek kültürde gerçekleştirilemeyecektir.

Alımlama gösterge bilimi ortaya koymuştur ki hiçbir metnin tek bir anlamı yoktur. Metne yönelik her yaklaşım, her üretim çeviri de dâhil bireyseldir. Bu durum kimi

zaman metnin özgün dildeki anlam dünyasında çok fazla uzaklaşmasına, erek dilde ise çok farklı anlamlarda metinler üretilmesine neden olabilmektedir. Unutulmaması gereken çevirinin kısmen öznel olması gerektiği, kaynak metnin sürekli dikkate alınması gerekliliğidir.

Bir yazınsal ürünün anlamı gösterge bilimsel olarak yazar, metin ve okur etkileşiminden ortaya çıkar. Buna ek olarak bu etkileşimin gerçekleştiği erek kültür de metnin anlamının oluşmasında etkili olacaktır. “Çevirmene düşen görev ise çeviri ürününün işlemlerini istediği toplumun çeviri ile ilgili beklentilerini sezme, tahmin etme, hesaplamak ve bu doğrultuda o toplumun çeviri anlayışına ‘uygun’ veya ‘kabul edilebilir’ çeviriler üretmeye yardımcı olacak normları seçerek çeviriyi gerçekleştirmektir” (Çavuş, 2005: 81). Çevirmenin erek kültürü yakından tanınması, kaynak metne yapacağı müdahalelerin sınırlarını belirler ve ona yol gösterir. Çevirmen öncelikle metnin belirli ölçülerde uyarlanacağına mı, yoksa erek kültür kapsamında benzeştirileceğine mi ya da yabancı yönünün gösterilip vurgulanacağına mı karar vermek zorundadır (Vermeer, 2008: 35). Burada önemli olan çevirmenin bu kararı verirken asla tam anlamıyla özgür olamayacağı gerçektir.

Yazınsal çeviri etkinliği, diğer çeviri etkinliklerinden çeşitli yönlerden ayrılır. Bu etkinlikte, diğerlerinden farklı olarak içeriğin erek kültüre aktarılması kadar, sanatsal etkinin hedef kitle üzerinde gerçekleşmesinin de önemi büyüktür. “Yazın çevirisi belirli durum ve işleve hizmet etmek yerine, kültür ve toplum içinde daha büyük yelpazeye seslenir, çokanlamlılığı ve okuyucu ile arasında oluşacak iletişimin çeşitliliği sayesinde seslendiği alıcı kitle de çeşitli ve değişkendir” (Çoraylı, 2008: 22). Bu geniş perspektif çeviriyle karşılıklı olarak dil bilimsel, anlamsal ve kültürel bir etkileşim içerisine girer; doğal olarak da bu durum, etkinliğe yön verir. Ne çevirmen bu etkileşimi yok sayabilir, ne de alıcı kitle bu aracı dilin etkisinden alımlamayı soyutlayabilir. Bu bağlamda ilgili metinlerin bu etkileşimi yaşadığı ve yaşamaya devam ettiği görülmektedir.

Çeviri etkinliğinde dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da dillerin gerçek dünyayı kendine özgü kavrama ve anlatma mantığı olmasıdır. “Çevrilmek istenen yapının kendi öz dilsel özelliklerinin içerikten bağımsız olmaması bir yana, her dilin kendine özgü bir yapısı, kendine özgü bir mantığı bulunması önümüzde aşılması nerdeyse olanaksız bir engel oluşturur” (Yücel, 2006: 276). Çevirmenin yapması gereken ise kaynak metin ile içerisinde üretildiği kültür arasında toplumsal ve dilsel paralellikler belirlemek ve bu paralellikleri çeviri etkinliğinin içerisine katmaktır. Tahsin Yücel, kurulması gereken bu bağıntıları metinle toplumsal-dilsel bağlar arasında kurulanlar; metni ürünü olduğu doğal dile bağlayanlar; metinle kendisini üstlenen yazınsal, bilimsel, hukuksal vb. türler arasında kurulanlar ve aynı metin içerisindeki değişik öğelerle kurulanlar olarak sıralamaktadır (Yücel, 2006: 282).

Daha rahat anlaşılması kaygısı ve amacıyla erek dilin söz varlığında yer alan benzetme ve deyim gibi dilsel birimlerin yanlış anlamlarda kullanılması ise bir yandan kültür incelemelerine malzeme verirken çeviri metninin erek dilde alımlanmasında kaynak dil açısından bazı belirsizliklerin yaşanmasına neden olur (Aytaç, 2003: 123). “*Kaynak dildeki deyimlerin, anlatım biçimlerinin Türkçedeki karşılıklarını, eşanlamlılarını bilmeyen, bulamayan çevirmenin aktardıkları, bir ‘çeviri kokusu’ taşıyacak, okura yabancı gelecektir*” (Aksan, 2006: 125).

Yine kaynak dil ile erek dil arasında söz varlığı açısından denklik olmaması, bazı dilsel göstergelerin karşılıklarının erek dilde bulunmaması da bu çok boyutlu etkinlik gerçekleşirken sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeviri etkinliğinde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de kaynak dildeki birtakım dil bilgisel yapıların erek dilde bulunmamasıdır. “*Çeviri yapılan dilde bazı dilbilgisel süreçler olmasa da, bu durum, çevrilen dilde varolan kavramsal bildirimin aktarımını hiçbir zaman engellemez. Belirli bir dilbilgisel kategori bir dilde yoksa bunun anlamı, sözlüksel araçların yardımıyla dile getirilebilir. Zaten diller birbirinden, anlatmak zorunda oldukları şey nedeniyle değil, ifade edebilecekleri şey nedeniyle ayrılır*” (Cömert, 1978: 18).

Yukarıda dile getirilen çeviri etkinliğinde karşılaşılan sorunları maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Nesnellik ya da objektiflik sorunu.
2. Telif ücreti ödememek için yasadışı yollardan yapılan çeviri sorunu. Çeviri konusunda bir denetim olmadığı için, bazı yayınevleri çevirmene para vermemek için var olmayan çevirmen adlarıyla bile çeviri kitap basıyorlar.
3. Çeviri farklılıklarının çoğu, metni aynı şekilde çevirmiş olmamak için yapılan değişik yorumlardan kaynaklanmaktadır. Bunda yayınevinin çevirmene verdiği görev (commission) da önemli. Yani çevirmen, yayınevinin istekleri çerçevesinde metin üzerinde oynamalar yapabilmektedir.
4. Özellikle çocuk edebiyatında, metnin dilinin hangi yaş grubuna hitap edeceği, resimli olup olmayacağı, ne kadar resimli olacağı gibi unsurlar giriyor işin içine.
Örneğin bir yayınevi, başka bir yayınevinin 50 sayfalık baskısına karşılık, kendi baskısını kaynak metinde kesinti yaparak 16 sayfaya indiriyor. Burada baskı işindeki forma hesabı devreye giriyor.
5. Çeviri sürecinde yayınevinin ideolojisi de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle seçilen konu, kullanılan dilsel öğeler, söz konusu ideoloji çerçevesinde şekillenebilmektedir.

6. Dilsel öğelerin tercihinden kaynaklanan sorunlar. Kaynak dil ile erek dil arasında kullanılan kelimeler hedef kitleye göre değişebilir. Cümlelerin uzunluğu uygun hale getirmek için uzatılır veya kısaltılır.
7. Türkiye’de çeviri, editörlük kurumu açısından, profesyonel değil. Çevirmen ile editör, çeviri sürecinde birlikte çalışmıyorlar. Çeviri başlamadan önce de oturulup ayrıntılı konuşulmuyor. Çevirmen yapsın, sonra üstünde geçeriz, diye düşünülüyor. Çevirinin doğruluğu veya yanlışlığı sadece “yanlış anlama” açısından değerlendiriliyor.
8. Onun haricinde hedef dilin güzelliği tamamen yayınevinin ne istediğine, hedef kitleye, çevirmenin ve editörün seçimine kalmıştır. Özellikle Amerika ve İngiltere’de, aynı metnin farklı çevirileri konusunda şöyle bir uygulama var: Metin bire bir uzunlukta çevrilmişse “unabridged”, kısaltılmışsa “abridged”, üzerinde oynanmışsa “edited” ibareleri konuluyor. Okur da, bunu bilerek okuyor.
9. Gerçekliğin yorumlanmasında kaynaklanan sorunlar.
10. Kaynak dildeki metnin erek dilde yeniden üretilip üretilmeyeceği sorunu.
11. Metnin yansıttığı yan anlamsal özelliklerin, erek dilde karşılığının olup olmadığı sorunu.
12. Kaynak dil ile erek dil arasında söz varlığı açısından tam anlamı ile denklik bulunmaması bu etkinliği gerçekleştiren çevirmenin metni erek dilde yeniden üretmesinde etkili olmaktadır.

Ortaya konulan bu sorunların aşılması çevirmenin kaynak ve erek dilleri yakından tanımasının yanı sıra, disiplinler arası bir yaklaşım izlemesi, kaynak kültür ve erek kültür hakkında bilgi sahibi olması yeterliliklerini gerektirmektedir.

4. “Martı Jonathan Livingston” Adlı Anlatının Türkçe Çevirilerinde Eşdeğerlilik

Berke Vardar’ın “*karşılıklı içerme bağıntısı*” olarak tanımladığı eşdeğerlik (Alm. äquivalenz, Fr. équivalence, İng. equivalence) kavramı kaynak dildeki metnin erek dilde de aynı değeri ve etkiyi yansıtması olarak tanımlanabilir (Vardar, 2002: 94). “*Bir taraftan kaynak metin ve erek metin arasında yüzde yüz bir eşdeğerliğin olamayacağı görüşü, diğer taraftan ise kaynak dildeki dilsel öğelere erek dilde denklik bulma çabası, eşdeğerlik kavramı çeviribilimi alanında sürekli bir tartışma konusu yapmıştır*” (Çavuş, 2005: 68). Bununla birlikte çeviri etkinliği kaynak dildeki yapıtın özünün kavranması ve bu özün erek dile aktarılması bakımından bu kavram son derece önemlidir. Bu çalışmada ise Richard Bach’ın “Martı Jonathan Livingston” adlı anlatının özgün metni ile Türkçe çevirileri arasında gerçekleşen eşdeğerlik bağıntısı değerlendirilecektir.

4. 1. Kesit: Incurableness (Çaresizlik)

“As he sank low in the water, a strange hollow voice sounded within him. There’s no way around it. I am a seagull. I am limited by my nature. If I were meant to learn so much about flying, I’d have charts for brains. If I were meant to fly at speed, I’d have a falcon’s short wings, and live on mice instead of fish. My father was right. I must forget this foolishness. I must fly home to the flock and be content as I am, as a poor limited seagull.”

4. 1. 1. *“Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses: Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok. Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni. Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim. Babam haklıydı. Bu aptallığa bir son vermeliyim. Yuvama dönmeli sürüme karışmalıyım. Zavallı ve sınırlandırılmış bir martı olduğumu kabul etmeliyim artık” (Çev. Nuran Akgören: 18-19).*

4. 1. 2. *“Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses: ‘Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok. Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni. Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim. Babam haklıydı. Bu aptallığa bir son vermeliyim. Yuvama dönmeli sürüme karışmalıyım. Zavallı ve sınırlandırılmış bir martı olduğumu kabul etmeliyim artık” (Çev. Ülker Baykal: 15).*

4. 1. 3. *“Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: Hiçbir çıkış yolu yok. Ben bir martıyım ve doğamla sınırlıyım. Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı uçabilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı ve ben balıkla değil fareyle beslenmeliydim. Babam haklı. Tüm bu saçmalıkları unutmalyım. Sürüme geri dönmeli, neysem o olmalı, sınırları belli zavallı bir martı olarak kalmalyım” (Çev. Kader Ay Demireğen: 19).⁴*

4. Martı adlı anlatımın üç farklı çevirmen tarafından yapılan çevirisi tespit edilmiştir:

4.1. BACH Richard (1992), (Çev. Nuran Akgören), Martı, SAY Yayınları, İstanbul.

4.1. BACH Richard (2003), (Çev. Ülker Baykal), Martı Jonathan Livingston, ÜBL Yayınları, Ankara.

4.3. BACH Richard (2009), (Çev. Kader Ay Demireğen), Martı Jonathan Livingston, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

Bunlardan 1 ve 2. çeviriler tıpatıp aynı olduğu için çalışmada 1. çeviri esas alınmıştır.

Çeviri eleştirisinde yazınsal metnin erek dildeki karşılıkları ile birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir: “Çeviri karşılaştırmasında kaynak metnin, çevirileriyle birlikte ele alınması ve betimlenmesi temeldir. Böyle bir çalışma metnin türü, işlevi, biçemi ve okur kitlesinin niteliği, gerek kaynak metin gerek erek metin açısından ele alınarak yapılır” (Gündüzalp, 2008: 49). Bu nedenle ilgili metin değerlendirilirken kaynak metin ve Türkçe çevirileri eşsüremsel olarak okunmuş ve bu metinler karşılıklı olarak birlikte değerlendirilmiştir. Kaynak metnin, erek kültürde de aynı etkiyi üretip üretmediği, bilgi yitimi, düz anlamsal ve yan anlamsal aktarım, dil bilgisel denklik vb. sorunsallar çerçevesinde bir okuma denemesi gerçekleştirilmiştir.

“Kaynak metnin anlamının erek metinde de korunmasının ve aktarılmasının tek yolu anlamsal, sözcüksel, dilbilgisel, ve biçimsel öğelerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Metin diliçi öğelere göre incelenmelidir: Eşdeğerlik için anlamsal öğelere, yeterlilik için sözcüksel öğelere, doğruluk için dilbilgisel öğelere ve benzerlik için biçimsel öğelere bakılması gerekir” (Günay, 2007: 24). Bu nedenle her ne kadar eşdeğerlik bağlamında değerlendirmeye tutulacaksa da gerektiğinde diğer unsurların da dikkate alınması yoluna gidilecektir.

“Düzanlamsal eşdeğerlik, bir metnin doğrudan doğruya nesnel konusuyla, metin dışı göndergesel anlamıyla ilgilidir. Çeviri araştırmasında sık sık geçen ‘değişmez içerik’ ya da ‘içerik düzeyindeki değişmezlik’ bu türden bir eşdeğerliliğin konusudur” (Göktürk, 2002: 60-61). Burada ele alınan metinler ise düz anlamsal eşdeğerlik bakımından değerlendirilmiş, metin yapısal bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Bu noktada sözcüğü sözcüğüne bir çeviri etkinliğinden çok, metnin içerik olarak aktarılması söz konusudur.

Özgün metindeki “*There’s no way around it.*” sözcüsü Akgören tarafından “*Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok.*” şeklinde çevrilerek erek dilde yeniden yorumlanmıştır. Buradaki temel düşünce metnin yeniden yapılandırılması, kaynak dildeki duygusal etkinin erek dilde de sağlanmasıdır. “Bir yazara ‘dünya’yı yorumlarken tanınan özgürlük hakkı (‘dünya’nın bir ögesi olarak) bir metnin yorumlanmasında çevirmene de tanınmalıdır” (Vermeer, 2008: 73). İlgili sözcüde günlük hayatta çok sık kullanılan “*There’s no way*” deyiminin kullanılması gerçekleştirilen çeviri etkinliğinde bir başka sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bu noktada deyim, atasözü ve diğer hazır söz kalıplarının amaçlanan dile çevirisi problem olmaktadır. Uzmanlarca çeviri sorunları olarak değerlendirilen bu durum için bir çok kural getirilmeye çalışılmıştır. Bu durumlarda konuşulan ya da yazılı dilde olanı, çevrilen dilde söylemek için muhtevayı aktarmak gerekecektir” (Sinan, 2001: 76). Burada yapılması gereken, varsa erek dildeki karşılığı kullanmak ya da erek dildeki dilsel birimlerle deyim içeriğini yansıtacak farklı anlatımlar oluşturmaktır. Akgören, ilgili deyim içeriğini ve etkisini tam anlamıyla aktarabilmek için sözcüyü “*Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok.*” şeklinde çevirmiştir. Çevirinin bu aşamasında ilk olarak kaynak dilde sözcüyü içerik olarak

kavramaya, daha sonra da erek dilde yeniden bu içeriği oluşturmaya çalışmıştır. Demireğen ise aynı sözceyi “*Hiçbir çıkış yolu yok.*” olarak Türkçeye çevirmiş, ilk çeviriden farklı olarak da bire bir çeviriyi amaçlamıştır.

Yine Akgören çevirisinde “*I am a seagull. I am limited by my nature.*” tümceleri tek tümceye dönüştürülerek “*Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni.*” şeklinde erek dile aktarılmıştır. Çevirmenin yaptığı bu tercihte hem tümcelerin bir biri ile anlamsal olarak ilişkili olmasının hem de bu tümcelerin kısa olmalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. İngilizcede bir varlığı tanımlamak için sıfat göreviyle kullanılan ‘*stative passive*’ kullanımı Akgören çevirisinde etken bir tümceye dönüştürülmüş ve bu yolla da anlatı kahramanının çaresizliğinin suçu belirli bir noktada ‘*doğa*’ kavramına yüklenmiştir. Ancak aynı tümce Demireğen tarafından “*doğamla sınırlıyım*” şeklinde bir ad tümcesi olarak Türkçeye aktarılmıştır. Bu yeniden üretim, İngilizcedeki kullanım özelliğine daha yakın olmakla beraber, yazınsal metinlerin çevirilerinin bir yeniden üretim olduğu da unutulmamalıdır. Özgün metnin sözcüğü sözcüğüne erek dile dönüştürülmesi içerik aktarımında ve duygusal etkide birtakım sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Özgün metindeki “*I must forget this foolishness.*” kişinin kendisinden kaynaklanan zorunluluğu gösteren ‘*must*’ modal’ı ile kurulan İngilizce tümce, Türkçeye “*Bu aptallığa bir son vermeliyim.*” şeklinde çevrilmiştir. Akgören, çevirisinde ‘*must*’ modal’ı yerine *gereklilik kipini* kullanarak ‘özgün metindeki’ zorunluluk anlamını iyi bir şekilde dil bilgisel bakımdan eşdeğerlik ile erek dile yansıtabilmiştir. İlginç olan “*forget*” kelimesinin Türkçedeki ‘*unutmak*’ eylemi ile değil de ‘*son vermek*’ eylemi ile aktarılmasıdır. Çevirmen, erek dildeki anlatı kahramanın denemesine bir son vereceği hissine okurun kapılmasına neden olabilmektedir. Demireğen de *gereklilik kipini* kullanarak zorunluluk anlamını erek dilde aynı başarı ile yansıtabilmiştir. Bununla birlikte “*Tüm bu saçmalıkları unutmalıyım.*” tümcesi ile ‘*forget*’ eyleminin düzanlam boyutunda bire bir karşılığı olan ‘*unutmak*’ eylemi kullanılmıştır. Bu yolla kaynak dildeki okurun bu eylemle birlikte alımladığı ‘*remember*’ eylemi erek dile de aktarılabilmiştir. Çünkü dil biliminin ortaya koyduğu ‘anlam karşıtıklardan doğar’ savı metnin anlamlandırılması açısından son derece önemlidir. İlk çeviride ise ‘*son vermek*’ dilsel biriminin kullanılması alımlama farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumu şu şekilde görselleştirebiliriz:

Şekil 1: Alımlama açısından sözcüksel eşdeğerlik farklılıkları.

Kaynak Dil (İngilizce)	Erek Dil (Türkçe)
1.Akgören : [forget ----- remember] >ÇEVİRİ> [son vermek----tekrarlamak]	
2.Demireğen :[forget ----- remember] >ÇEVİRİ> [unutmak ----- hatırlamak]	

Bu durum farklı dilsel birimler bakımından da ele alınabilir. Özellikle sözcüklerin temel anlamlarının yanı sıra çağrışımsal anlamlarının da okuma esnasında etkili olacağı düşünüldüğünde, anlam bakımından çeşitliliklerin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

İngilizce metinde Richard Bach, kahramanın ruhsal durumunu bir monolog/iç konuşma şeklinde yansıtmıştır. Yazar bu yolla kahramanın umutsuzluğunu etkili bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar özgün metindeki **“If I were meant to learn so much about flying, I’d have charts for brains. If I were meant to fly at speed, I’d have a falcon’s short wings”** “Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu” (Çev. Nuran Akgören) / “Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı uçabilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı” (Çev. Kader Ay Demireğen) tümceleriyile aslında yaşamdan beklentilerini sıralamıştır. Yine bu iç konuşmalar ile bir bakıma umutsuzluğunu yansıtmıştır. Metnin burada incelenen iki Türkçe çevirisinde de iç konuşma tekniği tercih edilmiş, söz konusu teknikle aynı umutsuzluk erek dilde de yansıtılmaya çalışılmıştır. Yine **“a strange hollow voice sounded within him”** sözcüsünün Akgören tarafından **“bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses”** diye çevrilmesi kahramanın soyut düzlemdeki çaresizliğini betimlemek ve erek dilde aynı etkiyi oluşturmak açısından son derece önemlidir. Buna karşılık Demireğen’in **“derinlerden gelen, yabancı bir ses”** şeklindeki çevirisinde ise bu türden bir açıklama söz konusu değildir.

Kaynak dilden erek dile doğru yapılan bir çeviri, bir tür yeniden üretimdir ve doğal olarak metin, bu etkinlik sırasında bilgi yitimine ya da başkalaşmasına uğrayabilir. “Bir gönderge (gösterilen nesne, varlık vb.) ya da dış gerçeği aktaran ve bir düzgü (kod) içinde belli bir biçime bürünerek yer alan her şeyi kapsayan ‘bilgi’ nin yitime uğraması demek, kaynak dildeki düzgü uyarınca oluşturulan bildirideki kimi öğelerin tümüyle ya da bir bölümüyle erek dilde oluşturulan bildiriye yerleştirilmemesi demektir” (Vardar, 2001:162). Çeviride bilgi yitimini her ne kadar sifıra indirgemek pek mümkün değilse de en az düzeye indirgemek için çevirmenin her iki kültür hakkında da bilgi sahibi olması gerekir. “Ama iş bu kadarla bitmez; anlama olgusu bu düzlemde de tek başına yeterli değildir. Anlatımın da seslenilen kişilere uygun düşmesi gerekir” (Vardar, 2001:165). Bu metinlerin hedef kitlesi konumundaki çocukların erek kültür açısından durumları ile bu bağlamda çevirmenin anlatımı, bir biriyle ilişkili iki temel unsurdur. Çevirmen dönüştürme etkinliğini gerçekleştirirken bu iki önemli unsuru asla gözden kaçırmamalıdır. **“I am limited by my nature.”** sözcüsünün ilk çeviride **“Ben bir martıyım ve doğa yaratılıştan sınırlandırmış beni.”** sözcüsüne dönüştürülürken sınırlandırma eyleminin ‘doğa’ya yüklenmesi amaçlanmış ve bu yolla kahramanın çaresizliğinin nedeni alımlayıcı konumundaki ilköğretim çocuklarının gözünde somutlaştırılması amaçlanmıştır. Her iki Türkçe çeviride de **“falcon”** sözcüğünün bire bir **“şahin”**

olarak çevrilmesi erek kültürdeki okurun metni alımlamasında sıkıntılar ortaya çıkarabilir. Çünkü “falcon” sözcüğü Amerikan kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle kaynak kültürde bu sözcüğün göndergesi kolayca anlaşılmaktadır. Buna karşılık erek kültürde bu göndergenin karşılığı için kullanılan “şahin” sözcüğü çok büyük bir yer kaplamaz. En azından ilköğretim öğrencileri için bu söylenebilir. Kaynak kültür ile erek kültür arasındaki bu fark ilköğretim çağındaki çocukların metni anlamlandırmasını zorlaştırabilir. “Sanat, bilgiyi, imajlarla verdiği göre, imajlar, çeviride her zaman verilememektedir. Bir dildeki imaj, bir ikinci dildekine uymayabilir. O zaman, anadilde, aslının imajı değil, imajın anlamını veren anadilden bir imajı getirmek yerinde olur” (Özgü, 1978: 38). Bu nedenle kaynak dildeki kadar etkili ve özel bir hayvanın seçilmesi metnin okur üzerindeki sanatsal etkisinin artmasını sağlayacaktır. “Bu bağlamda, eşdeğerlik kavramı da günümüzde erek-odaklı çeviri araştırmalarının gelişimiyle kaynak metindeki dilsel unsurların bire bir hedef metinde yaratılması arayışı olarak algılanmayarak, her bir çeviri metnin ayrı ayrı ve üretildiği koşullar içinde değerlendirildiği ve eşdeğerliğin hedef kültürün dili, sosyolojik ve kültürel yapısı ve yazınsal koşulları açılarından oluşturmaya çalışıldığı bir kavram haline dönüştüğü söylenebilir” (Çavuş, 2005: 84). Erek kültürün dikkate alınmadığı eşdeğerlik değerlendirmesi çok da sağlıklı olmayacaktır. Bu bağlamda yaratıcı çevirmen kaynak metni yeniden yazmak için iştirak edilen kültürel birikimden yararlanabilir ve hedef kültürle ilişki kuracak bir tarzda alıcılara iletişim kurabilir (Long: 2).

İçinde bulunduğumuz anda ya da gelecekte gerçekleşecek bir olayın tersini düşünüp, koşul ileri sürmek ve bu hayali koşulun sonucunu ifade eden gramer yapısı ‘if clause: type 2’ bu anlatıda kullanılmıştır. Kaynak dildeki yazar bu yapı ile kahraman Martı Jonathan Livingston’un hayallerini yansıtmıştır. “***If I were meant to learn so much about flying, I’d have charts for brains. If I were meant to fly at speed, I’d have a falcon’s short wings, and live on mice instead of fish.***” “Uçmanın tüm inceliklerini öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Hızlı uçmak için yaratılsaydım, bir şahininki gibi kısa kanatlarım olurdu. Balık yerine de fare yerdim” (Çev. Nuran Akgören). / “Eğer uçuş hakkında daha çok şey öğrenmem gerekseydi, beyin yerine uçuş haritalarım olurdu. Daha hızlı uçabilmem içinse bir şahininki gibi kısa kanatlarım olmalıydı ve ben balıkla değil fareyle beslenmeliydim” (Çev. Kader Ay Demireğen). Kahraman burada beyin yerine uçuş haritaları, bir şahininki gibi kısa kanatları olmasını istemektedir. Bir anlamda hayallerini sıralamakta, kendi iç çatışmasını yansıtmaktadır. Erek dildeki her iki çeviride de bu yapının dil bilgisel bağlamda eşdeğerliliğinin sağlanması için ‘geniş zamanın hikâyesi’ kullanılmıştır.

İki doğal dil arasında gerçekleştirilecek çeviri etkinliğinde yanılıklar genelde iki öbekte toplanabilir: Yabancı dil açısından bilgi eksikliği ve ana dili açısından yadırgatıcı anlatım (Başkan, 1978: 33). Özellikle yabancı dilin etkisinde kalan ve kendi ana dillerinin kurallarını yeterince bilmeyen çevirmenler, ilgili erek dilin

kurallarına pek de uymayan anlatımlara girişmektedirler. *“If I were meant to learn so much about flying, I’d have charts for brains. If I were meant to fly at speed, I’d have a falcon’s short wings, and live on mice instead of fish.”* Sözcelerini Akgören, “eğer” sözcüğünü kullanmadan erek dile aktarmıştır. Bunda bu cümleyi aktarırken Türkçedeki şart kipinin zaten kendi bünyesinde bu anlamı taşımasının da etkisi vardır. Buna karşılık Demireğen, ilgili sözceleri “eğer” sözcüğünü kullanarak erek dilde yeniden yorumlamıştır. Bu sözcüğün anlamı, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde şu şekilde açıklanmaktadır: *“Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilir, şayet”* (TDK Sözlüğü, 1998: 675). Demireğen, bu sözcükle ya bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde ilk sözcedeki şart anlamını pekiştirmiş ve alımlamayı gerçekleştiren okurun dikkatini bu şart anlamına çekmiştir. Ancak aynı yapıdaki diğer sözceyi yorumlarken bu sözcüğü kullanmamıştır. Bu nedenle ikinci sözcede şart kipi pekiştirilmemiştir. Aynı yapıdaki iki sözcenin farklı yapılarda erek dile aktarılması çevirmenin ilgili sözceleri erek dile aktarırken sistematik davranmadığını ortaya koyar.

Bir diğer önemli sorun da kaynak dildeki dil bilgisel yapıların erek dile yansıtılmaması ya da erek dilde bu yapıların karşılıklarının bulunmamasıdır. Özellikle zaman konusu çeviri etkinliğinde bu bağlamda ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. *“My father was right.”* ‘simple past tense’ ile kurulan sözce Akgören tarafından erek dildeki karşılığı ile ‘ek eylemin geçmiş zamanı’ ile çevrilmiştir. Buna karşılık Demireğen, aynı sözceyi ‘ek eylemin geniş zamanı’ ile aktarmış ve yine dil bilgisel eşdeğerliliğin dışına çıkmıştır.

Yazınsal türden üretilen metinlerin en önemli özelliği dilsel birimler ve bu birimlerin ilişkileri içerisine gizlenmiş düşsel bir dünyayı yansıtmasıdır. *“Yazınsal metinlerin gerçek kavranışı, sözcüklerin anlam alanlarının birbirine taşan, birbiriyle örtüşen devingen kesimlerini sezebilen bir kafanın işidir. Gerçekte yazınsal çevirinin de ilk aşaması, hem metin içi dilbilimsel ilişkilerin, hem de bu devingen anlam kesimleriyle çağrıştırdıkları metin dışı bağlamın ilkin çevirmence kavranmasıdır”* (Göktürk, 1978: 62). Özellikle ele alınan kesitte ‘kahramanın çaresizliği’ ön plana çıkmaktadır. *“As he sank low in the water, a strange hollow voice sounded within him.”* Sözcüsü, Akgören tarafından çevrilirken kaynak metinde bulunmayan açıklamalar eklenmiştir. Bunda çevirmenin kahramanın bu kesitteki çaresizliğini yansıtma isteği etkili olmuştur: *“Sulara gömülürken bir ses duydu içinde; bastırılması olanaksız, yabancı ve garip bir ses”* Bu ekleme kahramanın içinden gelen bu sese karşı koyamadığını ve çaresiz olduğunu yansıtılmaktadır. *“There’s no way around it.”* Yine sözcüsünün *“Benim yazgım buymuş, kurtuluş yok.”* şeklinde erek dile aktarılması bu durumu desteklemektedir. Buna karşılık kaynak metindeki ilgili sözcüler Demireğen tarafından *“Dibe doğru yavaş yavaş batarken içinde derinlerden gelen, yabancı bir ses işitti: Hiçbir çıkış yolu yok.”* şeklinde erek dile aktarılmış, sözcüğü sözcüğüne bir çeviri amaçlanmıştır.

“Eşdeğerlik, erek-metinle kaynak-metin arasında oluşan gerçek ilişkidir” (Vermeer, 2008: 43). Bu nedenle bir çeviri metninin eleştirisindeki ilişki sözcüksel bağlamda değil, bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Skopos kuramı açısından değerlendirdiğimizde ise çeviri etkinliği aynı zamanda işlevsel açıdan bir tür kültür aktarımıdır. Çeviri etkinliğinin anlam, biçim, kültür ve işlev bakımından bir bütün olarak eşdeğerlik özelliği göstermesi gerekir.

Sonuç

Çeviri bir tür yeniden üretim, yeniden yorumlama sürecidir. Bu yeniden üretim sırasında kaynak metin bilgi kaybına uğrayabilir. Yapılması gereken bu bilgi kaybını en aza indirmektir. Bu noktada çevirmen belirli oranda özgürdür, belirli oranda ise kaynak metne bağlıdır.

“Martı Jonathan Livingston” adlı yapıtın Türkçe çevirileri eşdeğerlik açısından değerlendirilirken kaynak metin ve erek kültürdeki çeviri örnekleri birlikte ele alınmış ve tamamen metni esas alan yapısal bir inceleme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Unutulmamalıdır ki çeviri bilim bakımından yapılacak bir inceleme dil bilim, metin dil bilim, gösterge bilim, anlam bilim, budun bilim gibi disiplinlerden yararlanmayı gerekli ve zorunlu kılmaktadır.

Eşdeğerlik, kaynak metin ile erek metin arasında gerçekleşen karşılıklı, bütüncül türden bir ilişkidir. Bu durum bir çeviri etkinliğini anlamsal, dil bilimsel, işlevsel ve kültürel açıdan bir bütün olarak değerlendirilmeyi ve bu doğrultuda çevir eleştirisi gerçekleştirilmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çeviri etkinliği, özellikle yazınsal çeviri, sadece düz anlam boyutunda ele alınmamalı ve sözcüğü sözcüğüne salt çeviri çok fazla tercih edilmemelidir. Deyimler, atasözleri, benzetmeler vb. dilsel yapıların ortaya koyduğu anlamsal etki erek dilde de yeniden üretilmelidir.

Kaynak dil ile erek dil arasında dil bilimsel özellikler ve yapılar bakımından tam anlamıyla bir denklik bulunmaması önemli bir sorun olarak çevirmenin karşısına çıkmaktadır. Bu noktada yapılması gereken, erek dilde bu yapıları yansıtacak dil bilimsel yapıları iyi belirlemek ve doğru tercihlerde bulunmaktır. Kaynak metindeki bir sözcüğün birden fazla anlamı bulunabilir. İlgili metnin anlamsal etkisinin erek dilde de yeniden kurulmasını sağlamak, doğru anlamları seçmek ve bunu yaparken de erek kültürü dikkate almak son derece önemlidir.

Yazınsal metinlerde yer alan kahramanlar her ne kadar kâğıttan cansız birer varlık olarak görülse de, sonuçta gerçek yaşamdaki kişilerin birer yansımalarıdır. Bu bağlamda kahramanların fiziksel özellikleri kadar ruhsal portreleri de ön plana çıkmaktadır. Çevirmene düşen görev ise kahramanların ruhsal durumlarını tam anlamıyla yansıtabilme için doğru betimlemeler yapmak ve doğru figüratif unsurlar kullanmaktır.

Yazınsal metinler okura bir düş dünyasının kapılarını açar. Bunun için çevirmen kaynak metnin ortaya koyduğu düş dünyasını önce kendisi çok iyi kavramalıdır. Daha sonra da erek dil ve kültürde aynı düşsel dünyayı kuracak olan yeniden üretimin yollarını aramalıdır.

Çocukların fiziksel, psikolojik, ahlakî ve dilsel gelişim özellikleri ana dili eğitim sürecini etkileyen ve kesinlikle dikkat edilmesi gereken unsurlardır. Bu nedenle ana dili eğitimi sürecinde kullanılacak yazınsal metinler, her yönden ‘çocuğa görelilik’ ilkesi dikkat edilerek üretilmeli ve seçilmelidir. Bu bağlamda çocuk yazımına yönelik yapılacak çevirilerde de yine bu ilkeye dikkat edilmelidir.

Kaynakça

- Aksan, Doğan (2006), *Yaşayınca...*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aytaç, Gürsel (2003), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Bach, Richard, Jonathan Livingston Seagull, <http://lib.ru/RBACH/seagulleng.txt>, 08.12.2009 Tarihli erişim.
- Bach, Richard (1992), (Çev. Nuran Akgören), Martı, SAY Yayınları, İstanbul.
- Bach, Richard (2003), (Çev. Ülker Baykal), Martı Jonathan Livingston, ÜBL Yayınları, Ankara.
- Bach, Richard (2009), (Çev. Kader Ay Demireğen), Martı Jonathan Livingston, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Başkan, Özcan (1978), “*Dilde Çeviri İşlemi*”, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Cilt: XXXVIII, Sayı: 322, 1 Temmuz 1978.
- Birchoff, Cornelius (2002), “*Dilimin Sınırları Değişen Sosyal Hayat ve Çeviri Dili Türkçe*”, Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını / Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildiriler, Ankara.
- Bulut, Alev (2006), “*Yazın Çevirisinde Etnik Kültürün Sesi: Türkçe’de Hanif Kureishi Çevirileri*”, Bellek, Mekân, İmge: Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı’ya Armağan, Multilingual, İstanbul.
- Cömert, Bedrettin (1978), “*Kuramsal Açından Çeviri Sorunu*”, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Cilt: XXXVIII, Sayı: 322, 1 Temmuz 1978.
- Çavuş, Gülkan (2005), *Kaynak-Odaklı ve Erek-Odaklı Çeviri Yaklaşımlarında Eşdeğerlik Sorunu*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Çoraylı, Oya (2008), *Farklı Metin Türlerinin Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlara Eleştirel Bir Bakış*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Demirel, Şener (2009), *Metinlerle Çocuk Edebiyatı*, Data Yayınları, Elazığ.
- Göktürk, Akşit (1978), “*Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri*”, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Cilt: XXXVIII, Sayı: 322, 1 Temmuz 1978.
- Göktürk, Akşit (2002), *Çeviri: Dillerin Dili*, YKY, İstanbul.

- Günay, Kâmil (2007), George Orwell'in Hayvan Çiftliği Adlı Eserinin Türkçe'ye Çevirilerinin Eleştirisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- Gündüzalp, Nuray CİHAN (2008), Charles Baudelaire'in Şiirlerinin Türkçe Çevirileri Üzerine İnceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransız Dili ve Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Kıran, Zeynel – Ayşe Eziler Kıran (2002), Dilbilime Giriş, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Long, Lynne, “*Literary Translation and Cultural Memory*”,
http://wrap.warwick.ac.uk/202/1/WRAP_Long_0070255-020908-Long_Literary_Translation_and_Cultural_Memory.pdf. 08.02.2010 Tarihli erişim.
- Özgü, Melahat (1978), “*Çeviride Uzmanlık Sorunu*”, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Cilt: XXXVIII, Sayı: 322, 1 Temmuz 1978.
- Rifat, Mehmet (2005), XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları: 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, YKY, İstanbul.
- Rifat, Mehmet (2009), Göstergibilimin ABC'si, Say Yayınları, İstanbul.
- Sinan, Ahmet Turan (2001), Türkçenin Deyim Varlığı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya.
- Şenöz, Canan Ayata (2005), Metindilbilim ve Türkçe, Multilingual, İstanbul.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1998), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar, Berke (2001), Dilbilim Yazıları, Multilingual, İstanbul.
- Vardar, Berke (2002), Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual, İstanbul.
- Vermeer, Hans J. (2008), (Çev. Ayşe Handan Konar), Çeviride Skopos Kuramı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Suut Kemal (1978), “*Başarılı Çevirinin Koşulları*”, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Cilt: XXXVIII, Sayı: 322, 1 Temmuz 1978.
- Yücel, Tahsin (2006), “*Çeviri Deneyimi*”, Bellek, Mekân, İmge: Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan, Multilingual, İstanbul.